

समय दिने रेडियो

भवसागर घिमिरे 'माइलो'

सानैदेखि स्कूल जान भनेपछि हुरुकै हुने बानी थियो मेरो । दिदी पास भई कक्षा चढेपछि दाइले उहाँका पाठचपुस्तक ततेर्नु हुन्थ्यो र दाइ पनि पास भएपछि ती मेरा भागमा पर्थे । बाहिरी गाता नभएका तिनै थोत्रा पुस्तक र त्यस बेलाको एक रुपियाँ पर्ने पातलो कापी छड्के भिर्ने ऊनीको पुरानो भोलामा कोचेपछि म स्कूल जान तयार हुन्थेँ । घरबाट करिब दस मिनेटको दूरीमा प्राथमिक विद्यालय थियो र स्कूल हिँड्न लागदा घरमै दस बजिसकथ्यो । मैले मेरो एउटा हात भोला समाउन र अर्को हात दाइलाई समाउनमा प्रयोग गर्नुपर्थ्यो । किनभने ऊनीको भोला लामो न लामो भएकाले हिँड्दा सधैं घुँडामा ठोकिन्थ्यो । त्यसैले एउटा हातले उचालिराख्नु पर्थ्यो । दाइले छोडेर जानुहोला र बाटोमा एकलै परिएला भनेर अर्को हातले दाइलाई च्याप्पै समाउँथे । उस बेला चकचके, धेरै बोल्ने, मोटे र डल्ले भएकाले डल्ले खुर्सानीको उपनाम पाएको फुच्चे केटो म, स्कूल पुगेपछि भने मामाघर पुगेभैं आनन्दको अनुभव गर्थेँ ।

यो त्यति पुरानो कुरा होइन, त्यस्तै २०४४/४५ सालतिरको हो, म कक्षा एकमा पढ्थेँ । पञ्चायत कालका अन्तिम दिनहरू थिए ती । तत्कालीन पोखरा नगरपञ्चायतभित्र नदीपुरमा पर्ने मेरो घर-छिमेकको परिवेश ग्रामीण नै थियो । ऊबेला म धेरै घरहरू नचाहने भएर हो वा ती घरमा गएर पनि याद नगरेर हो, धेरैजसो घरहरूमा रेडियो थिएन जस्तो लाग्छ । हाम्रो परिवारका लागि त भन्नु रेडियो, टिभी मात्र होइन, घडीसमेत आकासको फल बनेको थियो । बा आमा सामान्य किसान भएका कारण घरमा खान-लाउन त धौ धौ हुन्थ्यो भने नाडीमा घडी बाँध्ने त हैसियतै थिएन ।

बिहान उठेर बाको पछिपछि बारीमा पुगेर माटो खेलाउँदै गर्दा घाम चर्किसक्यो । अब स्कूल जान अवेर भयो कि भन्दै समय थाहा पाउन नाडीमा घडी बाँधेका मान्छेहरूको प्रतीक्षामा गौँडामा टोलाएर बसेका दिनहरू पनि अभै मेरो सम्भ्रनाका पाताहरूमा सुरक्षित छन् । कोहीकोही पैदल यात्रीहरू “कति बज्यो दाइ ?” भनेर समय सोध्दा “हिजोको जति बज्यो” भन्दै मेरो तोते बोलीसँग जिस्कन्थे । मलाई भने त्यसो गर्दा साह्रै रिस उठ्थ्यो । साइकल चढेर मेरो घरको बाटो भएर जानेलाई पनि मैले समय सोधेको छु र तिनले नाडीको घडी हेर्न हेन्डलबाट एक हात हटाउँदा साइकल लड्छडाएपछि म हाँस्दै घरतिर थुप्रै पटक कुदेको पनि छु । यस्तो परिस्थितिमा समय थाहा पाउन मलाई घडीको आवश्यकता त थियो नै । बालसुलभ प्रवृत्तिअनुरूप साथीभाइलाई देखाउन पनि मलाई घडी नभइभएको थिएन । दुई हो या तीन कक्षामा पढ्ने बेलातिर दुई वर्षसम्ममा जम्मा गरेको दशैँको दक्षिणा र तिहारको भैलो खेलेपछि मेरो हिस्सामा परेको पैसा मिलाएर किनेको एउटा सानो ‘पिलपिले घडी’ केही दिनमै विग्रेपछि म न रुन सकेँ न हाँस्न नै ।

आफू चकचके र चञ्चले त थिएँ नै, साथीसँगिसँग भयाम्मिने पाँचछ वर्षको उमेरमा म धेरैजसो घरबाट करिब पाँच मिनेटको दूरीमा पर्ने खुल्ला चउरमा खेलका लागि पुग्थेँ । कहिलेकाहीं साथीहरूलाई घरमै पनि खेल्न बोलाउने गर्दथेँ । लड्डु, गुच्चा, खोप्पी, डण्डी-बियो, चोर-पुलिस, लुकामारी र कहिले त मोजाभित्र पुराना कपडाहरू कोची डल्लो बनाएर भकण्डो आदि जस्ता धेरै धेरै खेलहरू खेल्ने गरिन्थ्यो निस्फिक्रीसाथ । तर आमाको नजरबाट चाहिँ सधैं जोगिनु पर्दथ्यो । यदि धेरै समयसम्म घरबाहिर खेलेको र डुलेको सङ्केत पाउनु भयो भने दाल भातको साटो लट्टी र सिस्नो खानुपर्थ्यो । अझ कहिलेकाहीं त कौसीको कुनामा कोचिएर पनि रात कटाउनु पर्ने हुन्थ्यो ।

त्यसैताका देशमा बहुदलीय प्रजातन्त्र ल्याउनका लागि सङ्घर्ष मच्चिरहेको थियो । त्यसैले हाम्रो घरतिरको सडक सुनसान देखिन्थ्यो । कौसीबाट टाउको तन्काएर हेर्दा परको चोकमा दुई-चार जना प्रहरीहरू बन्दुक बोकेर उभिएका देखिन्थे । प्रहरीको गस्ती पनि निकै बढेको थियो । मलाई मधुरो सम्झना छ यी सबै कुराको । म त्यस बेला मात्र छ वर्षको थिएँ । समसामयिक विषयमा बृढापाकाको गफ पनि मज्जैले जम्ने गर्दथ्यो । आन्दोलनको उत्कर्ष बेला रहेछ, त्यो । ठूलाबाले बालाई भन्नुभएछ— “काठमाडौँ, बुटवललगायत देशका विभिन्न ठाउँमा कर्फ्यु लागिसकेको छ, रेडियोले फुकेको फुक्यै छ, पोखरामा पनि लाग्ने हल्ला मच्चिएको छ, बाहिर ननिस्कनू । गोली चल सक्छ ।” बाले त्यही कुरा घरमा आएर भन्नुहुँदा म आमासँगै थिएँ । म डरले भयभित भएको थिएँ मानौँ कि घरभित्रै आएर गोली ठोक्छ । मेरो कानमा “घरबाहिर निस्कनु हुँदैन, गोली ठोक्छ, रेडियोले फुकेको फुक्यै छ” भन्ने शब्दहरू धेरै पछिसम्म पनि गुञ्जिरहे । सोचें, रेडियो भन्ने चिज त फुक्ने कुरो हो, अर्थात् फुऽऽऽ गर्दै आगो फुक्ने हुङ्गोजस्तै । फेरि मलाई लाग्यो— “फुक्ने कुराले फुकेको पनि कसरी सुने होलान् यी मान्छेहरूले, भन् बुझे पो कसरी ?” त्यति बेलासम्म मैले न रेडियो चिनेको थिएँ, न देखेको, न सुनेको नै ।

२०४७/४८ सालतिरको कुरो हो । एकदिन बिहान रेडियोको टुँऽऽ टुँऽऽ को आवाजसँगै बिहानको ठीक नौ बजेको जानकारी सुन्दा रेडियोले पनि समय बताउने रहेछ, भन्ने ज्ञान भयो । त्यो रेडियो अरू कहींबाट नभएर हाम्रै ठूलाको घरबाट बजेको थियो । पहिला पहिला त रेडियोसँग मेरो पहुँच थिएन । बाल्यकालको पछिल्लो समयमा आएर बिहानमा गुच्चा खेल्नका लागि मलाई आफ्नो घरको आँगनभन्दा ठूलाको घरको आँगन रमाइलो र प्यारो लाग्न थाल्यो । ठूलाको कोठामा बग्ने रेडियो बिहान भएपछि बाहिर भित्तामा भुण्डिन आउँथ्यो र त्यसबाट मीठामीठा गीत सङ्गीतका साथै रमाइला कार्यक्रमहरू पनि सुन्न पाइन्थ्यो । त्यतिमात्र नभएर नौ बजेको सूचना दिएर मलाई स्कूल जानका लागि तयार हुन सङ्केत गर्दै घडीको काम पनि गर्थ्यो । साधारण सरकारी विद्यालयमा पढ्ने म र मजस्ता थुप्रै साथीहरू दिनदिनै गृहकार्य गर्ने भङ्कटबाट मुक्त थियौँ । अघिल्लो दिन स्कूलबाट ल्याएको भोला जस्ताको त्यस्तै भोलिपल्ट फेरि बोकेर लैजानु सामान्य थियो हाम्रालागि । यद्यपि जाँचमा नतिजा नराम्रो भने हुन्थेन ।

सुरुमा ठूलाकहाँ नै रेडियो देखेको हो मैले । एउटा बट्टाभित्रबाट मान्छे बोलेको र गीतहरू गाएको सुन्दा रमाइलो र आश्चर्य दुवै एकैसाथ लाग्थ्यो

त्यस बेला । एक मन त त्यो बडा फुटालेर भित्र के के रहेछ, मान्छे नै छन् कि हेरौं हेरौं भैं लाग्दथ्यो तर त्यो मेरो वशभन्दा बाहिरको कुरा थियो । त्यसलाई अन्य बूढापाकाहरूले चाहिँ सामान्य रूपमा लिएको पाउँदा मलाई थप आश्चर्य लाग्थ्यो । कहिलेकाहीं रेडियोबाहिर भुण्डिएको नदेखेपछि मैले ठूलीआमालाई त्यसबारे सोध्दा विरामी भएको छ भनेर ठट्टा गर्नुहुन्थ्यो तर वास्तविकता के थियो भने ब्याट्रीबाट बच्ने रेडियो भएका कारण ब्याट्री सकिएको बेला वा भनौं नभएको बेला रेडियो कोठाभित्रै थन्काइन्थ्यो ।

२०५२ सालताका म आठ कक्षामा पढ्थें । त्यति बेला दिदीको भर्खर कलेजस्तरीय पढाइ सुरु भएको थियो । आफूले जम्मा गरेको केही पैसाले उहाँले एउटा सानो इण्डियन रेडियो र एउटा अलार्म भएको घडी किनेर ल्याउनुभयो । रेडियो सानो भएकाले ठूलो साइजको एउटा मात्र ब्याट्रीबाट बच्ने गर्थ्यो । तर तिमीहरूले बिगाछौं भनेर हामीलाई चलाउन दिनुहुन्थेन । आफू घरमा हुँदा आफै चलाउनुहुन्थ्यो र बाहिर जाँदा पनि कतै लुकाएर जानुहुन्थ्यो उहाँ । बेलुकीपख खाना खाइसकेपछि हामी सपरिवार रेडियो सुन्ने गर्थ्यौं । एक दिन दिउँसो दिदी नभएको मौका पारेर मैले चारैतिर रेडियो खोजें । खाटको गोडामुनिपट्टि डसनाभित्र रेडियो पाउँदा मलाई गोताखोरले मोती भेट्टाएभैं लाग्यो र आफूलाई दिदीभन्दा पनि चलाख महसुस गर्न पनि पछि परिनँ । त्यो रेडियो आफ्नै हातले पहिलो पटक बजाउनको लागि मलाई ज्यादै कठिन भयो । पछि कता कताबाट रेडियो बोल्न थालेपछि मेरो मनभित्र थप हर्ष भित्रियो । तर मेरो होस तब उड्यो जब मेरो हातले मिटर ब्याण्ड यताउता घुमाएपछि एकोहोरो स्वाँऽऽऽ गर्न थाल्यो । रेडियो बिग्रने डरले मुटु काँपिरहेको थियो । ब्याण्ड त यताउता परिसकेको थियो तर कता कताबाट बन्द गर्ने डल्लो घुमाउन पुगेछु, रेडियो भ्यापै बन्द भयो र मैले हतार हतारमा त्यसलाई यथास्थानमा राखेर लामो सास फेरेँ ।

यो घटनापश्चात् दिदीले रेडियो खोल्ने, बन्द गर्ने र ब्याण्ड मिलाउने गरेको टाठो भएर हेर्न थालें । त्यसपछि त ढोका बन्द गरेर रेडियो खोजीखोजी बजाउँदै म धेरै पटक उफ्रीउफ्री नाचेको छु । मलाई अबै याद छ त्यति बेला रमाइला रमाइला लोक तथा आधुनिक गीत र जोसिला राष्ट्रिय गीतहरू प्रचुर मात्रामा बच्ने गर्दथे । 'हे कान्छा ठट्टैमा यो बैँश जान लाग्यो', 'लेकाली यो चोयाको डोको', 'भरनाको चिसो पानी' जस्ता गीतहरू मैले धेरै पटक रेडियोबाट बजेको ख्याल गरेको थिएँ । अलि छट्टु र चङ्गे पाराको हुनाले १३/१४ वर्षको उमेरमा मलाई भ्याम भ्याम लाग्ने ठट्टैचौली पाराका गीतहरू बढी मात्रामा मन पर्थे । 'कति बस्छ्यौ माइतीको कौसीमा', 'नक्कलीलाई भगाई लग्यो भिक्केले' भन्ने

बोलका गीतहरू बज्दा म घरी भान्सामा घरी पिँडीमा बाखाको पाठोभैं उफ्रीउफ्री मात्तिएर नाच्दा कति पटक त आमाले दाउरो लिएर लखेटनुहुन्थ्यो । म भने आँखा चिम्लेर सुईकुच्चा ठोक्ने गर्थे । यी कुराको सम्झनाले मलाई अहिले पनि भित्रभित्रै रोमाञ्चित बनाउँछ, र एकलै हँसाउँछ पनि ।

उस बेला रेडियोका धेरै कार्यक्रमहरू सुनिन्थ्यो तर यी कार्यक्रममा पत्राचार गर्न मिल्छ, र प्रेषकको नाम प्रसारण हुन्छ भन्ने मलाई त्यति मेसो-मेलो थिएन । म माध्यमिक तहमा पढ्ने समयतिर रेडियो नेपालको पोखरा क्षेत्रीय प्रसारण केन्द्रबाट *आहा सङ्गीत संसार* कार्यक्रम प्रसारण हुन्थ्यो । सरोजगोपाल बजाचार्यले सञ्चालन गर्ने उक्त कार्यक्रममा मेरी दिदीको कविता नामसहित प्रसारण भएको थियो । त्यतिमात्र नभएर उत्कृष्ट पुरस्कार पनि हात पार्नुभएको थियो उहाँले । पछि म पनि पत्र पठाउनको लागि उत्साही भएर लाग्न थालें । दुई-चार पटक लगातार कोसिस गर्दा पनि मेरा पत्रहरू त्यस कार्यक्रममा प्रसारण नभएपछि साढे नमज्जा महसुस गरेँ र पत्र पठाउनै बन्द गरेँ । तर कलेजको प्रवेशसँगै रेडियो नेपालको केन्द्रीय प्रसारणबाट राती दस बजेको आसपासमा बज्ने *त्रिवेणी* कार्यक्रममा फेरि पत्र पठाउन जाँगर आयो र पठाएँ पनि । त्यसपछि उक्त कार्यक्रमको समयमा रेडियो अझ बढी ध्यानपूर्वक सुन्न थालें । तर दुई महिनासम्म पनि मेरो पत्रबारे केही उच्चारण सुन्न पाइनँ । यसले कार्यक्रम सुन्ने मेरो उत्साह र रुचिलाई केही हदसम्म प्रभाव पारेको थियो । तर एकदिन अकस्मात रेडियोमा उक्त कार्यक्रमसम्बन्धी मेरो प्रतिक्रिया र कविता नामसहित प्रसारण हुँदा मेरो खुसीको सिमाना नै रहेन । रेडियोमा मेरो नाम ! त्यस बखत म खुशीले चिच्याउँदै आमालाई भान्छामा सुनाउन पुगेको थिएँ । अफसोच, ढोकामा ठोक्किन पुगेछु, ब्याट्री एकातिर र रेडियो अर्कोतिर उछिट्टिँदा म धेरै आत्तिँ । छिटोछिटो ब्याट्री मिलाएर सुन्दा त कविता सकिएर गीत बजेको पाएपछि खुसीमा दुःख पनि घोलिन पुगेको थियो । तर जे होस् त्यस बेला आफ्नो नाम प्रसारण हुँदाको खुसीको अनुभव खै केसँग तुलना गर्न सकिन्छ, र ?

२०५३/५४ सालताका हाम्रो घरभन्दा पारिपट्टि एक जना आन्टी बस्नुहुन्थ्यो । हामी अर्थात् दाजु, भाइ, म र बहिनी उहाँको घरमा धेरै नै आइजाइ गथ्यौँ किनभने उहाँको कोठामा श्याम श्वेत टिभी थियो । टिभी हेर्न जाने हाम्रो यो क्रम अचाक्लि नै बढेपछि आमाले “अर्काको घरमा के हुन्छ, कसो हुन्छ, धेरै जान हुँदैन” भनेर गाली गर्नुहुन्थ्यो । टिभी हेर्ने रहर जति नै भए पनि त्यो अर्काको थियो । अर्काको महलभन्दा आफ्नै भुपडी प्यारो भनेभैं रेडियो आफ्नै घरमा भएकाले यसप्रति थप प्रेम र आकर्षण बढेभैं हुन्थ्यो । दाजु, भाइ, दिदी र बहिनी

एकैसाथ बसेर रेडियो सुन्नुको मज्जा नै अर्कै थियो । हुन त कार्यक्रम सुन्दासुन्दै कोही यता निदाउँथे, कोही उता निदाउँथे । कोही बसीबसी घुर्ने गर्दथे तर म भने दत्तचित्त भएर रेडियो सुन्ने गर्थे । हामी सबैजना नवराज लम्सालले सञ्चालन गर्ने गीति कथाको कार्यक्रम *सुर सङ्गम* विशेष रुचिसाथ सुन्ने गर्थौं । प्रेम सम्बन्धमा आधारित कथाहरूका साथमा राम्रा गीतहरू सुन्न पाइने हुनाले यो कार्यक्रम हामी सबैको प्रिय थियो । हामी कान ठाडो पाउँदै अधैर्यसाथ सुन्ने गर्थौं यो कार्यक्रम । यसमा प्रसारित कतिपय कथाहरू त अझै पनि मेरो मानसमा ताजा नै छन् ।

हास्यव्यङ्ग्यमा पनि रुचि राख्ने र ज्यादा ठट्टा गर्ने बानी भएकाले *दिन प्रति दिन* कार्यक्रम पनि रमाइलो मानेर सुन्ने गर्दथेँ म । शनिवार मध्याह्नपछि आउने *राजधानीको सन्देश* र *नाटक* लुगा धुँदै चर्को आवाज लगाएर सुन्नुको मज्जा नै बेग्लै हुन्थ्यो । ब्याट्री चाहिँ छिटो सकिने र पैसाको पनि समस्या नै पर्ने हुँदा ब्याट्रीले चाहिँ ज्यादै दुःख पाउँथ्यो । त्यो के भने ब्याट्रीबाट पानी झरेर कालो नभइञ्जेलसम्म पनि त्यसलाई सुकाएर, टोकेर प्रयोग गरिन्थ्यो ।

बारीमा गुन्डी ओछ्याएर घाम ताप्न बस्दा होस् या रातमा कलेजका ठूला ठूला पुस्तकका ठेलीहरू पढ्दा होस्, नजिकै रेडियो बजेकै हुनुपर्थ्यो मलाई । कति रातहरू त रेडियो खुल्लै राखेर निदाइयो र बिहान “ब्याट्री सकिस्” भन्दै दिदीको कति गालीहरू पनि खाइयो । त्यति बेला आफूलाई लज्जित बनाएका ती दिनहरू आजकल सम्झँदा निककै प्यारा र कुत्कुतीपूर्ण लाग्छन् मलाई ।

पछिसम्म पनि मलाई अङ्ग्रेजी समाचार र शास्त्रीय सङ्गीत भनेपछि ‘एलर्जी’ भएर आउँथ्यो । तर दिदी र दाइ अङ्ग्रेजी समाचार सुन्ने गर्थ्यो भने अङ्ग्रेजी बोल्ने बानीको विकास हुन्छ भनेर ध्यानपूर्वक सुन्ने गर्नुहुन्थ्यो । रेडियोले साँचो बोल्छ भन्ने हाम्रो दृढ विश्वास थियो । कतै केही घटना भएको हल्ला चल्तासाथ रेडियो खोलेर बसिन्थ्यो, यसले केही भन्ला कि भनेर । रेडियो अति नै सुन्ने गरे पनि यसबाट पढाइमा नराम्रो असर परेको कति पनि महसुस गरिनँ मैले । बरु यसले देश विदेशका विविध परिवेश र अन्य विभिन्न ज्ञानगुणका कुराहरूबारे जान्न बुझ्न मद्दत गरेको नै पाएको छु । विभिन्न कार्यक्रमहरू सुनेपछि आश्चर्य र अनौठा लागेका कुराहरूमा हामी आपसमा छलफल र वादविवाद गर्ने गर्दथौं । यसले हाम्रो सोचाइको धरातललाई फराकिलो आयतन दिएको मलाई विश्वास छ ।

रेडियो नेपालसँग मेरो बाल्यवयको कलिलो मस्तिष्कमा जसरी नाता गाँसियो, त्यो अत्यन्त प्रगाढ र अजम्बरी छ । त्यस बेलाको आफ्नो भित्री चाहना र रेडियो

कार्यक्रमहरूप्रतिको चाखले गर्दा नै होला, अहिले मलाई पनि प्रसारणकै क्षेत्रमा आएर काम गर्ने प्रेरणा र अवसर दुवै मिलेको छ। रेडियोमा नाममात्रै आउँदा खुशीले चिच्याएको हिजैजस्तो लाग्छ तर अहिले म आफै पोखरामा माछापुच्छ्रे एफएममा विगत तीन वर्षदेखि एउटा साप्ताहिक कार्यक्रम— *दिमाग खराबको उत्पादन र सञ्चालनमा संलग्न छु*।